

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА І МИСТЕЦТВО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 378.147

Олександр Глузман, Вікторія Сологуб,
м. Ялта

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ТВОРІВ

Статтю присвячено проблемі формування професійної готовності майбутніх учителів музики до самостійного вивчення інструментальних творів. Обґрунтовано професійно-зорієнтований зміст, структуру та функції підготовки майбутніх учителів музики в умовах музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів і коледжів. Розглянуто теоретичні підходи та технологічні засади організації самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів музики.

Ключові слова: професійна готовність, студенти музично-педагогічного факультету, самостійна робота в інструментальному класі, формування прийомів самостійної музично-пізнавальної діяльності студентів.

Процес формування в студентів професійної готовності до самостійного вивчення музичних творів є складним, динамічним, тривалим і багатогранним, кінцевий результат якого – досягнення максимально можливого рівня сформованості музичної культури. Ефективність будь-якої системи професійної підготовки фахівця визначають перш за все тим, наскільки вона відповідає меті, змісту та структурі його майбутньої діяльності. Першочерговою в навчанні студентів музично-педагогічних факультетів залишається головна мета – закласти міцний фундамент виконавської підготовки майбутнього педагога-музиканта.

У теорії та практиці вищої музично-педагогічної освіти накопичено достатній досвід, який є фундаментом наукових концепцій формування навичок самостійної роботи майбутнього

вчителя музики, його професійної підготовки в педагогічних університетах. Проблеми розвитку музичних здібностей, види творчої роботи й теорії музично-педагогічної та художньо-естетичної діяльності розкрито у дослідженнях психологів (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Б. Теплов); теоретико-методологічні та культурологічні аспекти філософії формування нового покоління фахівців педагогічного профілю розглянуті в працях В. Андрущенко, О. Глузмана, І. Зязюна, В. Кременя, О. Пехоти, О. Савченко. Методологічні та наукові засади сутності, структури процесу організації самостійної пізнавальної діяльності й умінь, що забезпечують цей процес, визначені Р. Нізамовим, О. Леонтьєвим, Н. Кузьміною, В. Шадріковим. Різні аспекти художньо-естетичної освіти студентів вищих педагогічних навчальних закладів розглядають видатні діячі музичної педагогіки Е. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажникова, Т. Беркман, Н. Ветлугіна, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, В. Петрушин, О. Ростовський, Г. Ципін. Особливий інтерес викликають теоретичні дослідження в галузі мистецької освіти й виховання в Україні (Б. Брилін, С. Мельничук, Н. Миропольська, О. Отич, О. Рудницька, О. Щолокова). Педагогічна діяльність учителя музики розглянута з різних наукових позицій: досліджені його професійно-педагогічні функції (В. Муцмахер); визначено комплекс необхідних педагогічних умінь (А. Ісаєва), якості та властивості особистості спеціаліста-музиканта (О. Єременко, І. Немикіна, З. Румянцева). Розроблено основоположні принципи, методи, технології навчання студентів музично-педагогічних факультетів: інструментальної гри (М. Білецька, С. Горбенко, М. Моїсєєва, О. Назаров, Г. Хусаїнова, В. Яконюк), диригування (Р. Ерман, Ж. Дебелая), вокалу (А. Менабені, Т. Ткаченко, Ю. Юцевич), хорового співу (В. Живов), теорії та історії музики, поліфонії (Г. Гарбар, Г. Кантор, Л. Рапацька). Процесу оволодіння студентами музично-педагогічних факультетів основами самостійної роботи присвятили наукові праці Ю. Єлісєвенко, Н. Канделакі, Є. Красотіна, О. Литвинова, О. Мартинов, Л. Осипова, Л. Рахимбаєва, В. Чайніков. Отримані науковцями результати досліджень мають незаперечну теоретичну й практичну цінність, доводять необхідність широкого застосування форм і методів самостійної музично-пізнавальної діяльності. Водночас зазначені напрями досліджень не вичерпують усіх проблем

професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики. Зокрема залишається недостатньо розробленою галузь самостійного вивчення інструментальних творів студентами музично-педагогічних факультетів. Особливо це є актуальним для студентів заочної форми навчання, які повинні самостійно спланувати, організувати та здійснити засвоєння музичних творів від моменту фрагментарного ознайомлення до їх концертного виконання.

Мета статті – науково обґрунтувати та описати методику формування професійної готовності студентів музично-педагогічних факультетів до самостійного вивчення інструментальних творів.

Навчання студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів і коледжів нерозривно пов'язане з формуванням професійної компетентності майбутніх учителів музики. Оскільки майбутня музично-педагогічна діяльність поєднує педагогіку, психологію та музичне мистецтво, її здійснення вимагає як загальнопедагогічних, так і спеціальних знань, умінь, навичок і способів навчальної діяльності. Доцільна залежність цих компонентів встановлена при визначенні *змісту, структури та функцій* особистісно-орієнтованої професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики.

Змістом підготовки майбутнього вчителя музики до професійної діяльності є педагогічно переосмислений соціально-культурний, художній і музично-естетичний досвід, який у застосуванні до музично-педагогічної освіти складає психолого-педагогічну та професійно-музичну компетентність майбутнього фахівця. *Професійну компетентність майбутнього вчителя музики* ми розглядаємо як системну, інтегровану якість особистості, як її здатність осмислювати художньо-образний зміст музичних творів у контексті всього обсягу засвоєної музично-теоретичної інформації та передавати його у різних формах і видах виконавської діяльності. *Зміст професійно-музичної підготовки майбутніх учителів музики* включає музично-теоретичну, вокальну, диригентсько-хорову, інструментально-виконавську та методичну підготовку.

В ході аналізу змісту професійного навчання студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів і коледжів України була виділена й обґрунтована *структура*

професійно-педагогічної підготовки студентів музично-педагогічного факультету, яка умовно включає *п'ять логічних етапів* професійного й особистісного становлення майбутніх педагогів-музикантів. Ці етапи відповідають рівню засвоєння теоретичного матеріалу та вироблення практичних навичок, характеру музично-пізнавальної діяльності студентів, логіці загальнокультурного та музичного розвитку студентів: *перший етап* – формування професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя-музиканта; *другий етап* – формування основ професійного музичного мислення; *третій етап* – формування елементів музично-педагогічної культури як невід'ємної частини загальної культури особистості майбутнього вчителя музики; *четвертий етап* – формування основ музично-педагогічної майстерності; *п'ятий етап* – формування професійного самовизначення, оформлення концептуальних задумів, орієнтованих на музично-педагогічну сферу, розвиток художньо-естетичної культури майбутніх педагогів.

Зміст і структура навчання студентів музично-педагогічних факультетів дозволили виділити й обґрунтувати необхідність реалізації *організаційної, пізнавальної, емоційної, дослідницької функцій*, які в навчальному процесі спрямовані на планування, організацію та здійснення професійно-орієнтованої підготовки вчителя музики.

Аналіз науково-педагогічної, психологічної та методичної літератури дозволив розглядати *професійну особистісно-орієнтовану підготовку майбутніх учителів музики* як цілісну динамічну педагогічну систему, яка передбачає спеціально організовану, керовану педагогами музично-пізнавальну діяльність студентів, що відображає специфіку педагогічної діяльності, тих типових професійних завдань, які необхідно вирішувати випускникові музично-педагогічного факультету. Така система відображає цілісність теоретичної, вокально-хорової, диригентської, інструментально-виконавської, методичної, практичної педагогічної підготовки студентів.

Невід'ємною частиною педагогічного процесу на музично-педагогічних факультетах педагогічних університетів і коледжів є *самостійна робота студентів*, їх підготовка до самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації. В ході аналізу літератури з проблеми формування самостійної роботи студентів музично-

педагогічних факультетів встановлено, що в теорії і практиці музично-педагогічної освіти є певні досягнення у визначенні *сутності й форм організації музично-пізнавальної самостійної діяльності*. Самостійна робота студентів музично-педагогічних факультетів розглянута як специфічний засіб (організаційна система, форма, метод, спосіб) пізнавальної діяльності студентів, спрямований на засвоєння сукупності знань, умінь і навичок, формування їхньої самостійності та творчої активності в процесі проведення всіх видів навчальних занять із циклу музичних дисциплін.

У *музичній дидактиці* самостійна робота розглянута як музично-пізнавальна діяльність, спрямована на пошук і систематизацію нової інформації з різних галузей художньо-естетичних і музично-теоретичних знань, їх осмислення та закріплення; формування й розвиток практичних (інтелектуальних, організаторських і виконавських) навичок і способів дій (зокрема ця проблема порушена в дослідженнях Г. Падалки [1]).

Виділяють типи класифікації самостійної музично-пізнавальної діяльності, узагальнені за такими ознаками: дидактична мета й джерела інформації (Л. Варнавська, Г. Падалка, Т. Ткаченко, Л. Хлебнікова); джерела знань і типи завдань (Л. Баренбойм, Г. Гарбар, С. Грозан, М. Моїсєєва, М. Сибірякова-Хіхловська, Г. Ципін); характер навчальної діяльності (Л. Арчажникова, С. Горбенко, А. Кондратенко, А. Назаров, Р. Хусаїнова); рівень пізнавальних дій у структурі діяльності студентів-музикантів (М. Білецька, І. Немикіна, М. Перельштейн, О. Піхтар, Л. Хоружа).

У теорії та практиці музичної освіти самостійну роботу студентів музично-педагогічних факультетів поділяють на *чотири види: репродуктивна, реконструктивна, пошукова, творча*. Кожному виду самостійної роботи відповідає певний рівень засвоєння знань, сформованих умінь і навичок, досвіду творчої діяльності. Кожен вид самостійної роботи відповідає одному з *напрямів організації самостійної роботи*. Як відомо, структура самостійної роботи складається з двох частин: *логічно-сислової та процесуальної*. Перевага однієї зі сторін і визначає спрямування самостійної роботи. Встановлено, що самостійна робота, яка виникає в процесі здійснення всіх видів творчої діяльності, передбачає самодетермінацію, самомотивацію, самопрограмування

пізнавальної діяльності студентів, а головне – формування в них найважливішої особистісної риси – *самостійності*. Самостійність у дидактичних і методичних дослідженнях розглядають як найважливішу рису особистості, що дозволяє студентові, керуючись мотиваційними потребами й інтересами відповідно до власних навчальних цілей, планувати, організовувати та виконувати пізнавальну діяльність, контролюючи, корегуючи й оцінюючи її результати без зовнішньої допомоги.

Обґрунтовано, що в сучасній *музичній дидактиці* самостійна робота орієнтована на вирішення конкретних завдань освіти: пошук нової інформації з різних галузей художньо-естетичних і музично-теоретичних знань, їх осмислення та закріплення; формування і розвиток практичних (інтелектуальних, організаторських і виконавських) навичок. *Пізнавальну самостійність студентів музично-педагогічних факультетів* розглядають як інтегральну якість майбутнього фахівця (Л. Арчажникова, Л. Осипенко), як можливий прояв творчої індивідуальності (І. Бобакова, Г. Ципін), як естетично-оцінну функцію на різних рівнях сприйняття мистецтва та її творчу реалізацію в художньо-мистецькій практиці (О. Рудницька, Т. Ткаченко), як установку на пізнання музики (Л. Діс), як умову самовдосконалення і самореалізації фахівця (Б. Брилін, Г. Падалка).

Встановлено, що проблема формування пізнавальної самостійної діяльності студентів отримала комплексний розвиток у психології, загальній і музичній педагогіці, практиці навчання у вищій школі. Науковці дали системне визначення понять «діяльність», «дія», «операція». В контексті цього дослідження важливим є визначення сутності поняття «прийом самостійної навчальної роботи над інструментальним твором», його різних сторін, своєрідності класифікацій.

У спеціальній літературі та практиці музичного навчання виділяють велику кількість прийомів, які групують за такими ознаками: прийоми, що розвивають музичні здібності й творчі можливості студентів; прийоми, що формують творчу самостійність, активність і професійне мислення студентів; прийоми, що вдосконалюють художньо-виконавську майстерність студентів.

Загальновідомо, що музичний твір є головним змістовним навчальним матеріалом у музично-пізнавальній діяльності

студентів. У практиці вироблена закономірність вивчення твору, що визначає комплекс прийомів роботи, доцільно використовуваний на тій чи тій стадії з метою вдосконалення технічного виконання. Процес роботи над музичним твором у навчальній ситуації складається з трьох взаємопов'язаних стадій: перегляду, детального вивчення та підготовки до публічного виконання. На кожній зі стадій набирає чинності характерна група прийомів навчальної діяльності. Так, на етапі перегляду твору застосовують прийоми ознайомлення з нотним текстом, прослуховування твору з нотами в руках, читання нот із аркуша. Характерними для стадії детального вивчення п'єси є прийоми роботи над фразуванням, характером і забарвленням звуку, акомпанементом, різною мелодійною та гармонійною послідовністю. У ході підготовки твору до публічного виконання застосовують прийоми запам'ятовування музичного тексту напам'ять, уявлення твору в цілому, теоретичний, виконавський, педагогічний аналіз. Застосування в музичній практиці безлічі прийомів навчальної роботи, оволодіння ними студентами ґрунтується на узагальненнях і системному засвоєнні. *Систему узагальнених прийомів навчальної роботи* ми розглядаємо як цілісну органічну сукупність дій, що відображають процесуальну й змістовну сторони навчання і спрямовані на самостійне вирішення музично-пізнавальних завдань. Системний підхід дозволив розкрити зміст процесуальних і специфічних прийомів музично-пізнавальної діяльності студентів, дати їх визначення.

Однією з прогресивних ідей проблеми формування самостійності студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних вишів є думка про визначення алгоритму засвоєння музичних творів, виділення основних етапів роботи та відповідної системи узагальнених прийомів музично-пізнавальної діяльності. У загальному вигляді ідея формування узагальнених прийомів музично-пізнавальної діяльності розкрита в роботах А. Алексєєва, Л. Баренбойма, Г. Когана, Г. Нейгауза, С. Савшинського, П. Щапова, які зазначають, що завдання педагога полягає в тому, щоб навчити студентів раціональним прийомом у процесі творчого вивчення музичних творів. Узагальнені прийоми навчальної діяльності застосовували в педагогічній практиці видатні музиканти-педагоги А. Рубінштейн, В. Сафонов, Л. Оборин, А. Гольденвейзер. Ці прийоми слугували дієвим засобом виконання

їхніми учнями художньо-виконавських завдань. Проте застосування узагальнених прийомів самостійної музично-пізнавальної діяльності студентів в умовах педагогічної освіти має формальний характер і не дає значних результатів.

Прийоми навчальної діяльності є важливим компонентом змісту навчання студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів і коледжів. Вони відрізняються багатогранністю, поліфункціональністю і різним ступенем узагальнення. Така різна якість прийомів пізнавальної діяльності безпосередньо відображається на характері організації та здійснення музично-пізнавальної навчальної діяльності. Узагальнені прийоми дозволяють студентам засвоювати суть змісту дисциплін музичного циклу. Певна послідовність дій узагальнених прийомів є одночасно засобом розкриття нових знань і способом їх засвоєння. Узагальнені прийоми не вигадують, а виводять як наслідок об'єктивних закономірностей процесу навчання.

Складним виявляється *моделювання системи узагальнених прийомів музично-пізнавальної діяльності*. Структура роботи студентів над музичним твором на заняттях із будь-якого предмету музичного циклу не відрізняється, хоча й має свої особливості. Вивчення великого обсягу навчального матеріалу в умовах навчання студентів на музично-педагогічному факультеті зумовлює необхідність встановлення мінімальної кількості узагальнених прийомів, що відображають *процесуальну та змістовну* сторони засвоєння музичного твору. Відбір раціональних узагальнених прийомів досягався за допомогою аналізу відомих у музично-педагогічній практиці ефективних дій і їх варіативної апробації в ході навчання студентів.

До *процесуальних* узагальнених прийомів самостійної роботи над інструментальними творами відносимо: прийоми постановки мети, визначення завдань, організації, планування та здійснення навчальної діяльності, контролю, корегування й оцінки результатів навчальної діяльності, а також прийом проектування подальшого етапу навчальної діяльності. Оскільки перераховані прийоми можна застосовувати на будь-якому етапі роботи над музичним твором і вони відображають саме «технологічну структуру» діяльності, то є підґрунтя називати їх «узагальненими процесуальними прийомами самостійної музично-пізнавальної діяльності». Отже, в якості їх підсистеми ми розглядаємо цілісну

сукупність дій, що відображають логіку виконання навчальних завдань щодо вивчення музичних творів на заняттях зі спеціального й додаткового інструменту та спрямованих на засвоєння студентами *загального методу самостійного досягнення мети навчання – грамотного та художнього концертного виконання інструментального твору.*

Змістовні (специфічні) узагальнені прийоми самостійної роботи над інструментальними творами включають: прийом підбору музичного матеріалу на слух, імпровізаційного засвоєння музичного матеріалу, попереднього ознайомлення з твором, читання нот із аркуша, детальної роботи над твором, цілісного культурологічного аналізу, створення виконавської інтерпретації, педагогічного аналізу. Сказане вище дозволяє розглядати підсистему специфічних узагальнених прийомів навчальної діяльності як органічну сукупність дій, що відображають змістовний бік самостійної музично-пізнавальної діяльності студентів, спрямованих на осмислення цілей навчання і сукупностей часткових прийомів, необхідних для їх досягнення.

Істотна, принципова відмінність використаного в дослідженні підходу до зазначеного педагогічного явища полягає в тому, що узагальнені прийоми самостійної навчальної діяльності відрізняються *системністю, універсальністю, комплексністю, міжпредметністю і педагогічною спрямованістю.* Свою роль прийоми музично-пізнавальної діяльності виконують повністю за умови, якщо вони є системою. Реалізація принципів системного підходу до предмета дослідження дозволили віднести виділену сукупність узагальнених прийомів самостійної навчальної роботи над інструментальними творами до категорії систем. *Система узагальнених прийомів самостійної музично-пізнавальної діяльності* є впорядкованою безліччю взаємопов'язаних дій, об'єднаних спільними цілями професійної особистісно-орієнтованої підготовки вчителів музики. При цьому вони виступають як цілісність, характеризуються стійкими зв'язками та відношеннями, відображають логіку та зміст музично-пізнавальної діяльності студентів. Узагальнені прийоми в навчальному процесі можна застосовувати фрагментарно, тобто під час вирішення певного навчального завдання студенти можуть використати один або декілька узагальнених прийомів, оскільки кожен із них є підсистемою прийомів, пов'язаних, у свою чергу, з багатьма

частковими прийомами і діями. Проте фрагментарне застосування прийомів не повинне порушувати логіки системної організації та здійснення музично-пізнавальної діяльності.

З метою формування професійної готовності майбутніх учителів музики до самостійного вивчення інструментальних творів була розроблена й обґрунтована дослідно-експериментальна методика. Навчання студентів за експериментальною методикою складалося з *трьох етапів*. Особливістю початкового етапу було формування у студентів орієнтовної основи дій, з яких складаються узагальнені прийоми, практичне їх застосування та систематизація. Проміжний етап характеризувався засвоєнням студентами окремих узагальнених прийомів навчальної діяльності та їх застосуванням у стандартних умовах навчання. На завершальному етапі випробовувані під час виконання завдань використовували систему узагальнених прийомів, самостійно переносили її на змінені навчальні ситуації.

Зміст експериментальної методики включає: обґрунтування й реалізацію комплексних планів музичного навчання студентів, розроблення та виконання циклу контрольних навчальних завдань; застосування методів проблемного навчання; використання індивідуальних робочих щоденників; проведення колективних узагальнювальних музичних занять.

Зміст експериментальної роботи зумовлений ідеєю комплексного музичного навчання студентів музично-педагогічних факультетів, яке зумовлене такими педагогічними умовами: розвитком мотивації, пізнавальної активності та самостійності, творчої ініціативи і дієвого інтересу студентів до виконавської та музично-педагогічної діяльності; засвоєнням теоретичної інформації в процесі оволодіння уміннями гри на інструменті на основі розширення та поглиблення зв'язків між дисциплінами музичного циклу; засвоєнням різноманітних форм музичної діяльності (акомпанування, гра в ансамблі й оркестрі, спів у хорі), необхідних як в ході навчання, так і в майбутній педагогічній діяльності; формуванням у студентів навичок самостійного керування навчально-пізнавальним процесом на основі цілеспрямованої організації музичної діяльності: навчальної, напівсамостійної, самостійної (аудиторної та позааудиторної), включаючи педагогічну практику.

Ці положення знайшли своє практичне втілення в ході реалізації *комплексного індивідуального плану музичного навчання та розвитку студента* музично-педагогічного факультету на весь період його навчання у вищому навчальному закладі. Комплексні плани дозволили здійснити міжпредметні зв'язки на *змістовному, процесуально-діяльнісному та методичному* рівнях. *Змістовні* міжпредметні зв'язки надавали можливості формування у студентів єдиної системи спеціальних мистецтвознавчих і музично-теоретичних понять, спираючись на навчальний матеріал усіх дисциплін музичного циклу. Проте внаслідок того, що координація змісту навчального матеріалу з циклу музичних предметів не завжди можлива, продуктивнішими є *процесуально-діяльнісні* міжпредметні зв'язки. Визначення основних міжпредметних форм музично-пізнавальної діяльності (підбір на слух, імпровізація, транспонування, виконання музики в ансамблі, читання з аркушу, ескізне, напівсамостійне та самостійне вивчення творів) сприяло цілеспрямованому формуванню у студентів системи організаційно-пізнавальних дій, ціннісно-орієнтаційних прийомів і виконавських умінь. *Змістовні та процесуально-діяльнісні міжпредметні зв'язки* визначили необхідність реалізації ще одного типу міждисциплінарних зв'язків – методичних. Останні дозволили виробити єдині методичні вимоги до студентів, які сприяли забезпеченню ефективного засвоєння загальнопредметних знань, умінь, навичок.

Формування узагальнених прийомів музично-пізнавальної діяльності, спрямованих на засвоєння методики самостійного вивчення інструментальних творів, здійснене в умовах спеціально організованих для цієї мети комплексних *навчальних завдань*. Системний підхід до цього дослідження дозволив визначити зміст системи навчальних завдань. Вони, на нашу думку, були найбільш доцільними з погляду ефективного засвоєння студентами сукупності знань, умінь, прийомів навчальної діяльності, необхідних для кваліфікованої професійної освіти та музично-естетичного виховання школярів. Характеристика комплексного музичного навчання студентів знайшла відображення в таких завданнях: 1) вивчення та виконання інструментальних творів зі шкільного репертуару; 2) читання з аркушу, транспонування; 3) напівсамостійне ескізне розучування інструментального твору; 4) аналіз типових помилок і виконавських труднощів під час роботи

над інструментальним твором; 5) самостійне вивчення інструментального твору; 6) самостійна підготовка інструментального твору до концертного виконання; 7) розроблення позакласного заходу для учнів загальноосвітньої школи з використанням самостійно вивчених інструментальних творів.

Спрямування експериментальної методики навчання на реалізацію системи узагальнених прийомів у процесі самостійної роботи над інструментальними творами дозволяла студентам засвоювати ефективні форми діяльності: підбір на слух, імпровізація, транспонування, акомпанування, читання з аркуша, ескізне, напівсамостійне й самостійне вивчення музичного матеріалу, підготовка до концертного виконання. Оволодіння такими формами роботи в процесі музичної підготовки вчителів музики сприяло *загальному музичному розвитку* студентів, їхній готовності до самостійної педагогічної діяльності.

Під час виконання комплексних завдань були організовані умови для ефективного застосування *методів проблемного навчання*. У процесі їх використання було створено передумови для самоорганізації навчальної роботи, відбувався розвиток внутрішньої мотивації музично-пізнавальної діяльності студентів, усвідомлення ними наявності протиріч між поставленою метою та здатністю її досягнення, формування орієнтовної основи прийомів, оволодіння уміннями контролювати, регулювати й оцінювати результати своєї праці. Широке застосування в процесі виконання навчальних завдань отримав *частково-пошуковий метод*. Суть його реалізації полягала в тому, що студенти не вирішували цілісного проблемного завдання, а самостійно виконували кожен етап, засвоювали окремі елементи творчої діяльності за допомогою спеціально організованих навчальних завдань. Іншим варіантом було фрагментарне вивчення інструментального твору під керівництвом педагога, а роль студентів полягала в контролюванні й оцінюванні результатів діяльності. Третій варіант полягав у тому, що комплексне навчальне завдання ділили на два-три підзавдання (читання з аркуша, теоретичний аналіз, робота над фрагментами твору), з яких складали початкове. Студентам необхідно було або спланувати майбутню роботу, або організувати її методично правильне виконання. В усіх випадках студентів залучали до

пошуку вирішення не єдиного завдання, а його окремих елементів, що ведуть до вирішення цілісної проблеми.

Ще одним методом, використовуваним під час виконання комплексних завдань, був *проблемний виклад навчального матеріалу*. Суть цього методу полягає в тому, що викладач ставив проблему, підкреслював труднощі та протиріччя на шляху її вирішення, звертав увагу на можливі варіанти досягнення мети. У реальному навчальному процесі проблемний виклад поєднували з частково-пошуковим методом. Ці методи, що включали проблемні ситуації, визначали для студентів місце суб'єктів навчальної діяльності, які творчо здобувають нову інформацію. На основі розв'язання проблемних ситуацій студенти міркували, формували питання, висновки, у них складався певний внутрішній план дій. Пізнавальна діяльність ставала осмисленою, дозволяла студентам самостійніше оперувати навчальним матеріалом, систематизувати й узагальнювати. Ефективне засвоєння студентами системи узагальнених прийомів навчальної діяльності зумовлене проблемним характером викладу матеріалу, суть якого полягала в оволодінні студентами змістом навчання в умовах спеціально створюваних проблемних ситуацій, що спонукали їх до самостійної пізнавальної діяльності з організації та здійснення роботи над інструментальними творами.

У досліджуваній методиці ми відмічали два специфічні моменти, що істотно впливають на хід навчання. Перший із них стосується засобів управління процесом формування системи узагальнених прийомів самостійної музично-пізнавальної діяльності. Основним таким засобом у запропонованій методиці стали *робочі індивідуальні щоденники студентів*, які відображали процесуальну та змістовну сторони їхньої самостійної навчальної діяльності. Використовуваний у дослідженні щоденник був оптимальним засобом управління музично-пізнавальною діяльністю студентів музично-педагогічного факультету.

У кожному з розділів робочих індивідуальних щоденників зосереджено певний зміст, пов'язаний із організаційним і пізнавальним аспектами навчальної діяльності. Так, у розділі «Тема і зміст занять» студенти ставили цілі та завдання навчального аудиторного або самостійного заняття, записували основні теоретичні положення, які необхідно було засвоїти в ході роботи над інструментальним твором. У розділі «Форми вивчення

матеріалу, прийоми навчальної діяльності» визначали як організаційні форми навчального процесу, так і форми вивчення музичного матеріалу (читання з аркуша, ескізне розучування, детальна робота, підготовка до виконання). У цьому ж розділі фіксували зміст орієнтовної основи дій, формованих прийомів навчальної діяльності. Одночасно планували час, необхідний для аудиторних і самостійних занять. У розділі «Міжпредметні зв'язки» відображені знання, що відносяться до різних теоретичних курсів, і виконавські уміння, апробовані на заняттях із інших предметів музичного циклу. Особливу увагу приділяли прийомам навчальної діяльності, використовуваним під час вивчення всіх дисциплін. У розділах «Завдання з самостійної роботи» і «Форми контролю» – плани роботи з самостійного вивчення інструментальних творів, засоби та прийоми навчальної діяльності, використовувані на різних етапах вивчення музичного матеріалу, відповіді на проблемні питання. Тут же зазначено час, запланований на самостійну роботу, терміни та форми поточного й підсумкового контролю.

Робота зі щоденниками здійснювалася студентами під керівництвом викладачів спеціального інструменту. Залежно від здібностей студентів, новизни та складності виучуваного інструментального твору визначали склад і обсяг орієнтовного підґрунтя дій узагальнених прийомів. Після практичного застосування дій студенти описували умови їх виконання в робочих щоденниках. Зміст орієнтування в щоденниках відображали детально, з описом усіх теоретичних, слухових і рухових операцій. У процесі виконання аналогічних завдань із застосуванням засвоєваних дій студенти зверталися до записів, використовували їх «за зразком» і визначали виконавські труднощі. При перенесенні теоретичних і виконавських дій під час вивчення нового інструментального твору або в ході виконання складніших творчих завдань студенти змінювали та варіювали склад операцій, застосовували їх у згорнутому вигляді. Набуваючи навчального досвіду, студенти самостійно визначали цілі та завдання музично-пізнавальної діяльності, зміст специфічних прийомів її втілення. На цьому етапі навчання відображення орієнтовної основи дій у щоденниках мало стислу форму. До них зверталися лише для фіксації орієнтирів під час засвоєння нових складних дій.

Істотним моментом досліджуваної методики був вибір організаційних форм навчання студентів, що дозволяють

якнайповніше управляти процесом формування прийомів музично-пізнавальної діяльності, перенесення їх у нові умови. Однією з основних форм експериментального навчання стали *узагальнювальні колективні заняття* в класі спеціального інструменту. Такі заняття відповідають сучасним вимогам, меті й завданням дослідження. Вони дозволяли формувати у студентів уміння вчитися, засвоювати в процесі роботи систему теоретичних знань і узагальнених способів дій, спрямованих на планування, організацію та здійснення музично-пізнавальної діяльності. Крім того, такі заняття виховували свідоме, відповідальне ставлення в ході підготовки до роботи, в процесі якої їм траплялася нагода висловлювати свою думку, коментувати, давати відгуки у зв'язку з виконанням самостійної діяльності й обговоренням результатів роботи товаришів. Це дозволяло оперативно керувати колективною й індивідуальною музичною діяльністю студентів, застосовувати на заняттях ефективні форми їхнього загальномузичного розвитку: ансамблеве виконання музичного матеріалу, акомпанування, імпровізацію. В результаті це підвищувало продуктивність діяльності, впливало на якісне засвоєння студентами великого обсягу навчального матеріалу при раціональному використанні часу, відведеного на вивчення циклу музичних дисциплін.

Головною *метою* узагальнювальних колективних інструментальних занять було системне формування прийомів самостійної навчальної роботи. При цьому особливу увагу приділяли взаємозв'язку та взаємодії процесуальних і специфічних узагальнених прийомів. Тільки таке їх засвоєння могло дати студентам цілісне уявлення про організацію навчання, сприяти засвоєнню загального методу вивчення музичних творів. Враховуючи сказане, у структурі узагальнювальних занять умовно були виділені такі розділи:

1. Підготовка студентів до самостійного системного засвоєння прийомів навчальної діяльності на основі застосування в різних варіантах раніше засвоєних знань, умінь, способів дій, що припускає: а) повідомлення педагогом змісту навчальних завдань, конкретизацію студентами цілей і завдань роботи, їх мотивацію; б) організацію та виконання студентами завдань за допомогою відомих їм прийомів, в ході яких відтворювалися основні знання й уміння; в) здійснення студентами самоконтролю та корекції в процесі музично-пізнавальної діяльності, аналіз отриманих результатів.

2. Вдосконалення знань і умінь студентів у процесі застосування узагальнених прийомів навчальної діяльності, що дозволяє: а) узагальнювати прийоми, використовувані під час самостійного виконання навчальних завдань; б) визначати шляхи й обсяг перенесення знань і умінь при виконанні прийомів навчальної діяльності складніших завдань.

3. Підведення підсумків заняття.

4. Завдання для самостійної роботи.

Проведення узагальнювальних колективних занять у класі спеціального інструменту передбачало попередню підготовку до них студентів і викладачів. *Підготовка студентів* включала: повторення ключових понять і опорних виконавських дій, засвоєних на попередніх індивідуальних заняттях; осмислення їх у взаємозв'язку зі знаннями та умінями, отриманими під час вивчення навчального матеріалу з інших дисциплін; практичне виконання завдань до узагальнювального уроку; опрацювання питань, що визначають зміст наступного заняття; перегляд записів у щоденниках, читання спеціальної літератури. Підготовка студентів до узагальнювальних занять проходила самостійно, але за необхідності вони отримували консультацію в педагогів із усіх предметів музичного циклу.

Підготовка викладачів до занять передбачала: визначення оптимального змісту й обсягу навчального матеріалу, важливого для студентів у їхній навчальній діяльності та майбутній педагогічній практиці; моделювання окремих дій, прийомів і їх систем, якими студенти повинні оперувати під час засвоєння нового теоретичного матеріалу та репертуару; планування самостійної (аудиторної та позааудиторної) роботи, спрямованої на актуалізацію навчального досвіду, наявного у студентів, систематизацію та узагальнення знань, умінь, прийомів і їх перенесення при виконанні різноманітних завдань.

У ході проведення узагальнювальних занять ми виходили з того, що процес формування узагальнених прийомів самостійної музично-пізнавальної діяльності включає два етапи. *На першому етапі* студенти усвідомлювали зміст складу дій і розвивали вміння застосовувати їх під час виконання навчального завдання. *Другий етап* включав засвоєння студентами навичок перенесення прийомів при вирішенні різноманітних виконавських завдань. Найсприятливіші умови для засвоєння студентами узагальнених

прийомів і способів їх перенесення створювалися при навчанні, побудованому відповідно до теорії поетапного формування розумових дій. Заснована на цій теорії досліджувана методика забезпечувала: 1) засвоєння знань про зміст прийомів; 2) досягнення заздалегідь наміченого рівня узагальнення прийомів; 3) засвоєння самого методу поетапного формування, що надає можливість його самостійного використання.

Виконання складних дій, що утворюють узагальнені прийоми, здійснювали поетапно. Навчальний процес розпочинався з конкретизації мети дії, аналізу його структури, визначення операційного складу та доцільної послідовності здійснення операцій. Після з'ясування основ дії студенти виконували систему вправ, що забезпечують упевнене оперування цими діями. У ході навчальної діяльності студенти опановували методи контролю та корегування. На основі такої попередньої роботи відбувався перехід до самостійного виконання завдань, які вимагають використання засвоєних дій, пошук нових, складних їх способів.

У дослідно-експериментальній роботі застосування студентами системи узагальнених прийомів розглядали як підґрунтя цілісного вивчення інструментальних творів, що є головним змістом їх навчальної діяльності на всіх дисциплінах музичного циклу. У ході застосування студентами системи узагальнених прийомів у них формувалося творче мислення. Внаслідок установки на пошук нових або зміну раніше надбаних прийомів, а також усебічний підхід до навчальних завдань, у студентів розвивалися також такі якості мислення, як гнучкість і рухливість. Вони проявлялися в уміннях студентів аналізувати, порівнювати, систематизувати та робити висновки, які мають важливе значення для засвоюваного змісту інструментальних творів. Усвідомлення власної роботи впливала на рівень культури пізнавальної діяльності студентів, якісну зміну її характеру – вона ставала самокерованою та саморегульованою.

Багатогранність і поліфункціональність узагальнених прийомів добре простежується в умовах спеціально організованого навчання студентів музично-педагогічного факультету в класі спеціального інструменту. Під час міжпредметної організації навчального процесу при широкому перенесенні прийомів роботи збільшується обсяг і кількість засвоєних студентами музичних творів. Комплексні завдання, що включають ефективні форми

музично-пізнавальної діяльності, сприяли прискоренню темпів проходження студентами навчального репертуару. Проведення узагальнювальних занять дозволили систематизувати знання й уміння, отримані студентами на всіх спеціальних дисциплінах і тим самим розширити межі взаємодії теорії та практики. Свідоме оволодіння узагальненими процесуальними прийомами дозволило студентам уникнути нераціональної організації пізнавальної діяльності, підвищило її продуктивність завдяки цілеспрямованому управлінню навчальною роботою, *поліпило якість самостійної роботи*.

Музично-пізнавальна діяльність учасників експерименту набула професійно-педагогічного спрямування в процесі засвоєння студентами умінь співвідносити прийоми навчальної роботи зі змодельованими педагогічними ситуаціями. Це дозволило цілеспрямовано формувати у студентів уявлення про педагогічні прийоми. Свідоме та творче транспонування набутих у ВНЗ узагальнених прийомів навчальної роботи в «освітньо-педагогічні уміння» (В. Красевський) визначає у кінцевому результаті індивідуальний стиль майбутнього вчителя.

Вивчення філософської, психологічної, педагогічної, музично-методичної літератури дало змогу з'ясувати стан розробленості проблеми формування готовності студентів музично-педагогічних факультетів до самостійної діяльності в інструментальному класі. Аналіз та інтерпретація теоретичного підґрунтя щодо *визначення поняття «готовність майбутнього вчителя музики до самостійного вивчення інструментальних творів»* як базового поняття дослідження слугували уточненню його категоріальної сутності. У нашому дослідженні готовність майбутнього вчителя музики до самостійного вивчення інструментальних творів розглядається як процес та інтегративний результат діяльності студента, спрямованої на його попереджувальне ознайомлення з музичним твором, читання музичного тексту з аркуша, деталізовану роботу по частинах, цілісний загально пізнавальний аналіз художньо-музичних засобів, створення виконавської інтерпретації, підготовку до концертного виконання та педагогічного аналізу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної готовності майбутніх учителів музики до самостійного вивчення інструментальних творів. Упровадження

компетентнісного та особистісно орієнтованих підходів у вищу педагогічну освіту України потребує системних перетворень організаційно-педагогічних і методичних умов навчання студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів і коледжів. У зв'язку з цим важливою проблемою є розроблення інноваційних технологій формування в майбутніх учителів музики професійних компетентностей і компетенцій, організації моніторингу якості освіти майбутніх учителів музики, реалізація інноваційних підходів до їх професійно-педагогічної підготовки.

Список використаної літератури

1. Падалка Г.М. Музична педагогіка: Курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / Г.М. Падалка. – Херсон : ХДПУ, 1995. – 104 с.

Александр Глузман, Виктория Сологуб

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ К САМОСТОЯТЕЛЬНОМУ ИЗУЧЕНИЮ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Статья посвящена проблеме формирования профессиональной готовности будущих учителей музыки к самостоятельному изучению инструментальных произведений. Обосновано профессионально-ориентированное содержание, структура и функции подготовки будущих учителей в условиях музыкально-педагогических факультетов педагогических университетов и колледжей. Рассмотрены теоретические подходы и технологические основы организации самостоятельной познавательной деятельности будущих учителей музыки.

Ключевые слова: профессиональная готовность, студенты музыкально-педагогического факультета, самостоятельная работа в инструментальном классе, формирование приемов самостоятельной музыкально-познавательной деятельности студентов.

Oleksandr Glusman, Viktoriy Sologub

FORMING OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE MUSIC MASTER IS TO INDEPENDENT STUDY OF INSTRUMENTAL WORKS

In the article devoted to the problem of future teachers' of music professional readiness forming for individual studying of instrumental works. The professionally-oriented content, structure and functions of future teachers' of music training in the conditions of music-pedagogical university faculties and colleges are grounded. The theoretical approaches and technical ways for future teachers' of music individual cognitive activities organization are analyzed.

Future music teachers' readiness to independent study of instrumental compositions is considered as a process and an integrative result of the student's activities directed to his prior acquaintance with musical composition, playing at sight, detailed work on parts, general cognitive holistic analysis of art and music means, the establishment of performance interpretation, preparation for concert performance and

pedagogical analysis. The system of generalized methods of training as an integrated organic set of actions reflecting procedural and content aspects of training is developed; they are directed to independent achievement of musical and cognitive tasks.

During the research an experimental method is developed, it includes: substantiation and implementation of comprehensive plans of students' musical training; development and implementation of the cycle of control learning tasks; application of problem-based learning; use of individual work diaries; conduct of collective generalizing music lessons. Complex individual plan of musical training and student's development is composed for the entire period of his training in higher educational establishment and allows carrying interdisciplinary communication on the content, process and activity and the methodological levels. Students' independent working diaries are the management means of the system of methods of independent musical and cognitive activities; work with them is carried out under the special instrument teachers' guidance.

The purpose, structure, content and stages of preparation and performance of general group activities with the main musical instrument are determined. Their organization allows to systematize knowledge and skills acquired by students on all special disciplines and thereby to extend the boundaries of the interaction between theory and practice, and conscious mastery of generalized procedural methods allows students to avoid irrational organization of cognitive activities, enhances its productivity due to focused management of academic work, and improves the quality of independent learning.

Key words: *professional readiness, students of music-pedagogical faculties, individual work in instrumental class, students' generalized methods of individual music cognitive activities forming.*

Одержано 06.12.2011 р.